

OFFICIAL PRESS RELEASE

31 'Aokosi 2022

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga'

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' 'i he 'enau fakataha 'i he 'aho 24 'o 'Aokosi 2022, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga' 'o ngāue fakataha mo e Pule'anga' ke poupu'i hono fakaakeake 'a e 'ekonōmika' mo e tupu faka'ekonōmika fakalukufua'. Ko e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga eni 'oku ngāue'aki':

Ke faka'ai'ai 'a e tupu faka'ekonōmika' mo hono poupu'i 'a e fakaakeake fakalukufua faka'ekonōmika', kae kei muimui'i ofi 'a e ngaahi fakalalaka felāve'i mo e hihiki 'a e totongi koloa', 'e fakahoko 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue ko' eni:

- a. Hoko atu pē 'a e 'ikai ha totongi tupu (zero interest rate) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikee' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule'.
- e. Tu'uma'u pē 'a e ngaahi fa'unga lolotonga ki he fakafetongi pa'anga muli'.
- f. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 70 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikee' 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio).
- h. Tu'uma'u 'i he peseti 'e 10 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit).
- i. Tauhi pē 'a e tu'unga 'oku faka'amu ke 'i ai 'a e hihiki 'i he totongi koloa' (inflation reference rate) 'i he peseti 'e 5'.
- k. Hoko atu 'a e ngāue ke fokotu'u ha fa'unga fakapa'anga 'e tokoni ki he tupu 'a e ngaahi noo' 'i ha founa 'oku malu (fokotu'u 'o ha kautaha ki hono tānaki e fakamatala nō, lao ki he ngaahi kautaha 'oku 'ikai ke lava totongi fakafoki honau ngaahi mo'ua', pea fakalelei'i e ngaahi ngāue fakakelekele').
- l. Fekumi ki ha ngaahi me'angāue makehe ke faka'ai'ai 'a e tupu 'a e ngaahi noo' (fokotu'u 'o ha polokalama ke tokoni ki hono malu'i 'a e ngaahi noo', pe ko ha tokoni ki hono holoki 'a e ngaahi totongi tupu')
- m. Fengāue'aki vāofi mo e Potungāue Pa'anga' koe'uhi' ke fenāpasi 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'a e Pule'anga' mo e ngaahi taumu'a ngāue 'a e fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga', 'o poupu ki hono langa hake ha tupu faka'ekonōmika 'oku kakato mo tu'uloa.
- n. Fekumi ki ha ngaahi founa te ne fakamālohi'i ange 'a hono fakahoko 'o e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga'.

'I kai ke ngata ai', kā ko hono tauhi 'a e ma'uma'uluta, malu mo e lelei 'a e tafa'aki fakapa'anga' 'o kaunga lelei ki he ma'uma'uluta mo e tupu faka'ekonōmika fakalukufua', 'e ngāue atu 'a e Pangikē Pule' ki he ngaahi me'a ko' eni:

- ng. Fakamālohia 'a e tafa'aki 'oku nau tokanga'i 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga'.
- o. Tauhi 'a e fetu'utaki vāofi mo e ngaahi kautaha fakapa'anga' ke fakapapau'i 'oku malava ke fakahoko honau ngaahi fatongia ki he fonua', tautefito ki he ngaahi taimi fakatapatupui fakalotofonua' koe'uhi' ko e mafola 'a e mahaki fakamāmāni lahi'.
- p. Ngāue'aki e ngaahi tekinalosia fakaonopooni' ke fakalelei'i 'a hono fakalele e sisitemi totongi pa'anga', 'aki 'a hono tokanga'i mo siofi hono ngāue'aki 'a e Sisitemi Totongi Pa'anga Fakalotofonua' (DEPS), ke vave mo nounou ange 'a e taimi 'e fakahoko ai 'a e totongi mo e fakafetongi pa'anga'. Na'e kamata lele 'a e sisitemi fo'ou ko 'eni 'i Siulai 2022.
- s. Hokohoko atu e ngāue ke fakasi'isi'i hono tāpuni 'e he ngaahi pangikē muli' 'a e ngaahi 'akauni 'a e ngaahi pangikē fakalotofonua', pehē ki hono tāpuni 'e he ngaahi pangikē fakalotofonua' mo muli' foki 'a e 'akauni 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli'.

Na'e lipooti 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku kei hoko pē 'a e hihiki 'a e totongi koloa' 'a ia ko e palopalema fakamāmani lahi eni. 'Oku makatu'unga heni 'a hono fakamālohi'i (tighten) ange 'e he ngaahi Pangikē Pule' 'o e ngaahi fonua muli lahi 'a 'enau ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' ke holoki 'aki e tupu faka'ekonomika 'a honau ngaahi fonua' kae lava ke holo ai mo e hihiki 'a e totongi koloa'. Ko hono ola', ko e hiki lahi 'a e ngaahi totongi tupu' 'i he ngaahi fonua lahi 'oku tau fefakatau'aki koloa mo ia'.

'Oku kamata 'asi mai 'a e kake māmālie 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i Mē, tupu mei he 'ikai ke toe hoko atu ha fakatapatupui fakafonua (national lockdown), pea mo hono holoki atu 'a e ngaahi fakatapatupui felave'i mo e Koviti-19'. 'Oku 'ilonga 'a e kamata fakaakeake māmālie mai 'a e sekitoa ngoue' mei' he fakatamaki Hunga Tonga – Hunga Ha'apai'

(HTHH) 'i he konga kimu'a 'o e ta'u', 'i he lahi ange 'o e ngoue 'oku uta atu ki tu'apule'anga' 'i he ngaahi māhina hokohoko mai kimui' ni. Kaekehe, 'oku kei si'isi'i pē 'a e ngaahi ngāue 'i he sekitoa toutai'. 'Oku kei pou poua ai pē 'a e sekitoa fakatupu koloa' 'e he ngaahi polōseki ngāue langa fo'ou mei he fakatamaki HTHH' 'a ia 'oku fakapa'anga' 'e he Pule'anga', pehē ki he ngaahi ngāue langa taautaha'. 'Oku tokoni foki 'a e longomo'ui 'a e sekitoa langa' ki he tupu 'a e sekitoa keli'anga maka' mo e maka koloa'. Na'e ola lelei foki 'a e ngaahi ngāue 'i he sekitoa ngāue' 'i he lolotonga 'o e māhina'. Na'e pou pou ki he tupu 'a e sekitoa' 'a e lahi ange 'a e ngāue'aki (consumption) mo e fiema'u koloa 'a e ngaahi 'api taautaha' mo e ngaahi pisinisi', kātōanga fakamanatu 'o e māhina ki he ngaahi fāmili', pea mo e foki 'a e ngaahi pisinisi tokolahi 'o hoko atu 'enau fakahoko fatongia' hili 'a e ngaahi fakataputapai'. Ko e ngaahi fokotu'utu'u ke holoki 'a e lōloa 'o e taimi kolonitini 'a e kau pasese mei muli', mo hono teu fakaava 'a e kau'āfonua' ki he fefolau'aki', 'oku 'amanaki te ne teke mālohi 'a e ngaahi ngāue fefolau'aki' 'o tokoni ki he fakaakeake 'a e sekitoa takimamata' 'i he kaha'u vave mai'.

Na'e hiki 'a e totongi koloa' 'aki 'a e peseti 'e 1.5 'i he māhina ko Mē 'o makatu'unga mei he totongi 'o e lolo', mo e totongi 'o e me'akai hū mai mei muli' mo e fakalotofonua'. 'I he ta'u', na'e hiki 'a e totongi koloa' ki ha tu'unga ma'olunga fo'ou ko e peseti 'e 11.3 'o makatu'unga mei he hiki 'a e totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli' mo e fakalotofonua' fakatou'osi. Na'e hiki peseti 'e 11.9 'a e totongi koloa hū mai mei muli' makatu'unga 'i he ma'olunga ange 'a e ngaahi totongi 'o e koloa lolo', koloa me'akai, koloa naunau langa', pea mo e kasa'. Ko e ngaahi hihiki ko 'eni 'oku makatu'unga ia 'i he ngaahi uesia ki he fakatupu mo e tufaki koloa fakamāmani lahi', 'a ia 'oku 'i tu'a ia 'i he mafai 'o e Pangikē Pule'. Na'e hiki peseti 'e 10.4 'a e e totongi koloa fakalotofonua' 'o makatu'unga 'i he hiki 'a e totongi 'o e koloa me'akai' mo e 'uhila' 'a ia 'oku hā ai 'a hono uesia 'e he fakatamaki HTHH' 'a e me'akai fakalotofonua', pea mo e hū hangatonu 'a e hiki 'a e totongi 'o e lolo hū mai' ki he ngaahi totongi 'uhila' fakalotofonua'. Ko e tu'unga 'o e hihiki 'a e ngaahi totongi koloa tefito' (core inflation) na'e peseti pē 'e 7.5 ('ikai kau ki ai 'a e ngaahi totongi koloa lolo', 'uhila', mo e kasa', mo e totongi 'o e ngaahi koloa me'akai hū mai mei muli'), 'o ma'ulalo ange ia 'i he hihiki 'a e totongi koloa fakalūkufua'. 'Oku mahino mei heni ko e totongi koloa lolo' 'oku fakatefito mei ai 'a e hihiki 'o e totongi koloa fakalūkufua'. 'I he taimi tatau, 'oku ma'olunga ange 'a e totongi koloa tefito' 'i hono fakahoa ki he peseti 'e 5.6 'i he māhina kuo'osi', 'o 'ilonga heni 'oku faka'au ke toe lahi ange 'a e ngaahi koloa kehe ange mei he koloa lolo' mo e me'akai fakalotofonua' kuo hiki hono totongi'.

Na'e holo 'a e pa'anga talifaki 'i muli 'a e fonua' (foreign reserves) 'i Mē 'aki 'a e \$3.6 miliona ki he \$880.4 miliona, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 12.4 'o e ngaahi koloa mo e ngāue hū mai'. 'Oku kei ma'olunga pē eni 'i he tu'unga fe'unga 'oku siofi 'e he Pangikē Pule' ko e māhina 'e 3 'o e koloa mo e ngāue hū mai', pea mo e tu'unga fe'unga 'oku fakafuofua' 'i he Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga' (IMF), ko e māhina 'e 7.3. 'I he ta'u' ki Mē 2022', na'e kei kake lahi pē 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' 'aki 'a e \$190.9 miliona, makatu'unga mei he lahi ange 'a e ngaahi tokoni fakapa'anga ki he patiseti 'a e Pule'anga', ngaahi tokoni fakapa'anga ki he ngaahi fakatamaki', ngaahi polōseki 'a e Pule'anga', ngaahi pa'anga nō mei muli, pea mo e ngaahi talafi pa'anga taautaha'.

'Oku kei malu pē 'a e tafa'aki fakapa'anga', 'o pou pou ki ai 'a e ma'olunga e pa'anga tefito (capital) mo e pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikee', pea kei ma'u pē mo e tupu fakapa'anga (profitability) fe'unga. Na'e kake 'a e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikee' 'i he māhina' mo e ta'u' fakatou'osi 'aki 'a e peseti 'e 2.2 mo e peseti 'e 34.2 'o fakatefito 'i he lahi ange 'a e palanisi 'o e 'akauni ngāue 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'i he Pangikē Pule'. Na'e holo 'a e pa'anga fakalūkufua 'a e fonua' (broad money) 'aki 'a e peseti 'e 0.2 'i he māhina' kā na'e kei kake peseti 'e 16.3 'i he ta'u'. 'I he taimi tatau, na'e lahi ange 'a e ngaahi nō ne tuku atu 'i Mē 'o makatu'unga mei he lahi ange 'a e nō taautaha' mo e nō pisinisi'. Kaekehe, na'e kei holo pē 'a e lahi 'o e nō ne tuku atu 'i he ta'u' 'aki 'a e peseti 'e 3.4, kae tupu peseti 'e 17.5 'a e fakahū pa'anga'. 'I he'ene pehee', na'e holo 'a e lahi 'o e ngaahi nō ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio) ki he peseti 'e 53.6, 'o kei ma'ulalo pē eni 'i he tu'unga ma'ulalo taha 'oku tu'utu'uni' 'a ia ko e peseti 'e 70. Na'e holo si'i 'a e ngaahi nō palopalema' ki he peseti 'e 4.7 mei he peseti 'e 4.8 'o e fakalūkufua 'o e ngaahi noo', makatu'unga 'i hono to'o atu 'a e ngaahi no taautaha' 'e ni'ihi mei he nō palopalema'. Ka neongo ia, 'oku kei ma'olunga pē 'eni 'i he peseti 'e 4.0 'i Mē 'o e ta'u kuo'osi'. Na'e holo e 'avalisi 'o e hulu 'i he totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i he māhina' 'aki 'a e poini peseti 'e 1.46 ki he peseti 'e 6.16, koe'uhi' ko e lahi ange 'a e holo e 'avalisi 'a e totongi tupu 'i he ngaahi nō 'o fakahoa ki holo 'a e 'avalisi 'a e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga'. Kaekehe, ne hiki 'a e 'avalisi 'o e hulu 'i he totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' 'i he ta'u' 'aki 'a e poini peseti 'e 43.24 'o makatu'unga 'i he holo hokohoko 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga', fakataha mo e kake 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he ngaahi noo'.

Hili 'a e holo peseti 'e 2.7 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he ta'u fakapa'anga 2020-21', 'oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e toe holo pē mo e ta'u fakapa'anga 2021-22' koe'uhi ko e ngaahi uesia mei he fakatamaki HTHH mo e mafola 'a e 'Omikoloni'. 'Oku 'amanaki 'e hokohoko atu pē 'a e 'i he tu'unga ma'olunga 'a e hihiki 'o e totongi koloa' 'o a'u ki he 2023 koe'uhi' ko e ngaahi uesia mei he tau 'i 'lukuleini', tātāpuni fakafonua 'a Siaina', pea mo e fetō'aki 'a e lahi 'o e fiema'u koloa' 'o fakahoa ki he fakatupu koloa'. 'I he taimi tatau, 'oku kei hokoatu pē 'a e ngāue 'a hotau ngaahi hoa fefakatau'aki lalahi' ki hono tau'i e hihiki 'a e totongi koloa' 'aki 'enau ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga', 'a ia 'e hū mai ia ki he totongi koloa fakalūkufua 'a Tonga' ni 'i he ngaahi koloa hū mai'. 'Oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'a e pa'anga talifaki 'i muli 'a e fonua' pea 'i he tu'unga fe'unga ke lava 'o matu'uaki ha fakatamaki fakafokifā 'e hoko. 'Oku toe fakafuofua foki 'e malu pē

'a e tafa'aki fakapa'anga' pea fe'unga pē mo e ngaahi pa'anga tefito 'a e ngaahi pangikee' ke matu'uaki ha fakatamaki 'e ala hoko ki he tafa'aki fakapa'anga'.

Makatu'unga 'i he fakafuofua 'e holo 'a e tupu faka'ekonōmika' pea mo e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakaakeake 'a e Pule'anga', 'oku tauhi pē 'e he Pangikē Pule' 'ene fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga lolotonga', kae fengāue'aki vāofi mo e ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'a e Pule'anga' ki hono fakaakeake 'a e tupu faka'ekonōmika' mo ta'ota'ofi ha toe ngaahi uesia tamaki 'e ala hoko. 'Oku tokanga 'a e Pangikē Pule' ki he hikihi 'a e totongi koloa' pea 'oku hoko atu pē 'a e fekumi mo e talatalanoa ki ha ngaahi founa te ne malava ke ta'ota'ofi ' 'a e hiki 'a e totongi koloa fakalukufua' pea 'ikai ke ne fakafepaki'i 'a e taumu'a ngāue 'a e Pule'anga' ki hono fakaakeake 'a e 'ekonōmika'. 'I he taimi tatau, 'oku tu'u mateuteu 'a e Pangikē Pule' ke liliu 'ene fokototu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o kapau 'e 'ikai kei lava mapule'i 'a e hikihi 'a e totongi koloa'.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Tu'asila 'imeili: nrbt@reservebank.to